

مقاله پژوهشی: تبیین روند عملکرد بازیگران غیردولتی در جوامع بشری در پرتو هوش مصنوعی

علی پور قصاب امیری^۱، مجید علوی تبار^۲، فخرالدین ابوبیته^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۲۰

چکیده

بازیگران غیردولتی بین‌المللی یکی از ناظران حقوق بشر، طیف وسیعی از اقدامات نظارتی را انجام می‌دهند. آنها ضمن جمع‌آوری اطلاعات مرتبط با امور کاری خود، از قربانیان نیز حمایت کرده و با هدایت و تنویر افکار عمومی زمینه را برای تعامل یا تقابل با دولت‌ها و سایر کنش‌گران ناقض حقوق بشر فراهم می‌آرند. در عین حال برخی از همین بازیگران از ناقضان اصلی حقوق بشر محسوب و به طوری که با اقدامات افراطی، انحرافی و تروریستی همچون داعش و القاعده و گروه‌های هکری و... تهدید جدی برای حقوق بشر به شمار می‌آیند و از هر ابزاری برای دست یافتن به منافع، مطامع و سلطه‌گری خود بهره می‌جویند. در این بین دست‌یابی به فن‌آورهای نوین بخصوص استفاده از هوش مصنوعی توسط آنها روند سلطه‌جویی را سرعت بخشیده و ماحصل آن شتاب بیشتر نقض حقوق بشر می‌باشد. استفاده از هوش مصنوعی توسط این بازیگران در سلاح‌های کشنده برای ترور و یا کاربری آن در نفوذ به حریم خصوصی افراد و دولت‌ها در سال‌های اخیر یکی از اخبار پر تکرار و تهدیدات مهم جوامع بین‌المللی قلمداد شده است. در این مقاله در پرتو روش توصیفی-تحلیلی، ابتدا مبانی و چارچوب‌های حقوقی تأثیر پیشرفت هوش مصنوعی بر روند سلطه‌گری بازیگران غیردولتی بر جوامع بشری به طور مختصر بیان شده و پس از اشاره به وضعیت مفاهیم بازیگران غیردولتی و تحولات هوش مصنوعی، روند سلطه‌گری بازیگران غیردولتی در پرتو هوش مصنوعی تحلیل شده است.

کلیدواژه‌گان: بازیگران غیردولتی، حقوق بشر، هوش مصنوعی، سلطه‌گری، تروریستی

۱- استادیار گروه حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دامغان، (مسئول نویسنده)

Email: aliamiri20@yahoo.com

۲- دانشجوی دوره دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دامغان.

۳- استادیار گروه حقوق، واحد دامغان، دانشگاه آزاد اسلامی، دامغان، ایران

مقدمه

تفرد و دلزدگی حاصل از جنایات و حوادث مخاصمات بین‌المللی به ویژه جنگ جهانی دوم، سبب شده تا ملت‌ها همگام با بازسازی و نوسازی خویش، به تدریج به ضرورت مشارکت در امور مربوط به کشور و حاکمیت خود پی برده و با سازمان‌دهی خویش در چهار چوب‌های همانند بازیگران غیردولتی، نوع همکاری و تعامل با دولت را نهادینه سازند. شکل‌گیری رسمی بازیگران غیر دولتی برای نخستین بار توسط سازمان ملل متحد در سال ۱۹۴۵ در تبصره ۷۱ فصل ۱۰ اساسنامه این سازمان بیان شد و در سال ۱۹۵۰ همزمان با تشکیل شورای اجتماعی-اقتصادی سازمان ملل در بیانیه ۲۸۸ این شورا سازمان‌های غیردولتی (یکی از مصادیق بازیگران غیر دولتی) به‌عنوان مشاوران اصلی مطرح گردیدند. این بازیگران در حوزه «صلح و امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی»، نقشی دو وجهی را همواره بازی کرده‌اند. در حقیقت می‌توان آنها را در عرصه‌های بین‌المللی با توجه به نقش مثبت و منفی که بازی می‌کنند به دو دسته کلی تقسیم کرد. بازیگرانی که نقش مثبت و سازنده‌ای در جوامع بین‌المللی داشته و در کنار دولت‌ها در جهت توسعه و عمران فعالیت می‌نمایند، مانند کمیته امداد امام خمینی (ره) در عرصه داخلی یا به فعالیت گروه پزشکان بدون مرز در عرصه بین‌المللی اشاره کرد. در مقابل گروه‌های افراطی و انحرافی و تروریستی که اغلب بدنبال به چالش کشیدن دولت‌ها بوده و نقش منفی را در جهت حقوق بشر بازی می‌کنند که می‌توان به سازمان منافقین (مجاهدین خلق) و گروه‌های تکفیری و سلفی داعش و القاعده اشاره کرد و گروه‌های بین‌المللی که به دنبال نفوذ در حریم خصوصی افراد و دولت‌ها از طریق هک سیستم‌ها با استفاده از ابزار و تکنولوژی‌های نوین برای رسیدن به اهداف شوم و مطامع خود هستند. در پرتو ظهور و بروز هوش مصنوعی و در نتیجه دستیابی بازیگران غیر دولتی به این فناوری نوین روند سلطه جوئی آنها را در عرصه بین‌المللی سرعت بخشیده به طوری که حذف فیزیکی افراد یا هر کسی که مخالف جریان آنها قلمداد می‌شد، در

۱- پزشکان بدون مرز به فرانسوی (Médecins Sans Frontières) یک سازمان مردم‌نهاد که در ابتدا در کشور فرانسه تاسیس شد و برای کمک‌های انسان دوستانه است که برای پروژه‌هایش در مناطق جنگ‌زده و کشورهای در حال توسعه‌ای که با خطر بیماری‌های بومی مواجه هستند، مشهور است. این سازمان در سال ۲۰۰۷ بیش از ۲۶۰۰۰ هزار که شامل دکتر، پرستار، کادر پزشکی، متخصص تأمین، مهندس آب و بهداشت و مدیر برای ارائه خدمات پزشکی در بیش از ۶۰ کشور دنیا داشته‌است. بودجه این سازمان سالیانه حدود ۴۰۰ میلیون دلار برآورد شده که ۸۵ درصد آن توسط بخش خصوصی تأمین می‌شود. این سازمان در سال ۱۹۹۹ به خاطر خدماتش برنده جایزه صلح نوبل شد.

دهه‌های اخیر در عرصه بین‌المللی پر تکرار شده است. استفاده از هوش مصنوعی برای نفوذ در حوزه حریم خصوصی افراد و حتی دولت‌ها توسط این بازیگران از طریق هک سیستم‌های شخصی و دولتی و افشای اطلاعات خصوصی و محرمانه یا دستیابی به حساب‌های مالی و بانکی و تجاری و... از دغدغه‌های امروز جوامع بشری محسوب می‌شود، اما آنچه برای بازیگران غیردولتی مهم هست توسعه سلطه‌گری خود بدون توجه به نقض حقوق بشر در جوامع می‌باشد.

در این مقاله در پرتو روش توصیفی-تحلیلی، ابتدا مبانی و چارچوب‌های حقوقی تأثیر پیشرفت هوش مصنوعی بر روند سلطه‌گری بازیگران غیردولتی بر جوامع حقوق بشری به طور مختصر بیان شده و پس از اشاره به وضعیت مفاهیم بازیگران غیردولتی در تحولات هوش مصنوعی، روند سلطه‌گری بازیگران غیردولتی تحلیل شده است. تا به پرسش‌های اساسی در مورد مبانی سلطه‌گری بازیگران غیردولتی در پرتو پیشرفت هوش مصنوعی پاسخ داده شود.

هدف این تحقیق بیشتر اطلاع‌رسانی به جوامع حقوقی در خصوص تحولات در حال شکل‌گیری در حوزه هوش مصنوعی است که می‌تواند مفاهیم حقوق بشر را تحت تأثیر قرار دهد.

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

الف: پیشینه

در کتاب عصر هوش مصنوعی و آینده ما انسان‌ها (هنری کسنجر و همکاران ۲۰۲۱) نویسندگان ضمن توضیح تأثیرات احتمالی هوش مصنوعی در حیات آینده بشر، فقط با مقایسه کاربردهای آن همانند استفاده از آن در توسعه راه آهن یا فناوری هسته‌ای که می‌تواند استفاده صلح‌آمیز یا نظامی داشته باشد اشاره و نتیجه می‌گیرد، هوش مصنوعی هم می‌تواند کاربردهای نظامی و غیر نظامی داشته باشد، لکن با این تفاوت که، به راحتی قابل توسعه و قدرت تخریب بسیار زیادی است.

در مقاله مقررات هوش مصنوعی در اتحادیه اروپا: بررسی ترجیحات بازیگران غیردولتی (یوناس تالبرگ و همکاران)^۱ (۲۰۲۳)، نویسندگان ابتدا تعاریفی از بازیگران غیردولتی ارائه، سپس به ضرورت استفاده از فناوری‌های جدید بخصوص هوش مصنوعی توسط بازیگران غیردولتی اشاره داشته‌اند و اینکه این

^۱ Henrik Sanger et al

^۲ Jonas Thalberg et al

کاربری‌ها بایست در قالب ضوابط و مقررات قرار گیرد که در متن به تحلیل و بررسی تلاش بین‌المللی برای تنظیم توسعه و استفاده از هوش مصنوعی بخصوص توسط کمیسیون اروپایی پرداخته است و در نهایت نتیجه می‌گیرد که قانون هوش مصنوعی اتحادیه اروپا یک چارچوب قانونی مشترک اروپایی را معرفی می‌کند که همه را در بر می‌گیرد. این مقاله فقط به دنبال ضابطه مند کردن استفاده از هوش مصنوعی توسط بازیگران غیر دولتی توسط کمیسیون اروپایی می‌باشد. شورای حقوق بشر^۱ طی پنجاه و سومین جلسه عادی اخیر خود (۱۹ ژوئن تا ۱۴ ژوئیه ۲۰۲۳) که به اتفاق آرا نسخه به روز شده دو قطعنامه موجود حقوق بشر در مورد «فضای جامعه مدنی» و «فناوری‌های دیجیتالی جدید و نوظهور و حقوق بشر» را تصویب کرده است. که در قطعنامه HRC ۱۳/۵۳ (فضای جامعه مدنی)، شورای حقوق بشر «نگرانی‌های شدید» خود را تکرار می‌کند که در بسیاری از کشورها، مدافعان حقوق بشر و آزادی‌های اساسی با حملات «هم‌آنلاین و هم‌آفلاین» از جمله «نظارت غیرقانونی یا خودسرانه» و «محدودیت در آزادی تشکل یا بیان یا حق تجمع مسالمت‌آمیز». علاوه بر این، قطعنامه صریحاً اذعان می‌کند که فناوری‌های دیجیتال ظرفیت گروه‌های جامعه مدنی را برای انجام کارهای خود و «تقویت مشارکت‌های متنوع و فراگیر» افزایش داده است، اما همچنین اذعان می‌کند که «شکاف دیجیتال، نظارت دیجیتال و محدودیت‌های ناروا، مانند اینترنت تعطیلی و سانسور آنلاین برای ایجاد فضای امن و توانمند برای جامعه مدنی مساعد نیست». هم‌چنین در قطعنامه ۲۷/۵۳ HRC rev. (فناوری‌های دیجیتال جدید و نوظهور و حقوق بشر)، شورای حقوق بشر بیشتر در مورد رابطه متقابل بین توسعه فناوری‌های جدید و نوظهور توضیح می‌دهد، برای اولین بار از جمله اشاره صریح به هوش مصنوعی، و ترویج و حمایت از حقوق بشر، به ویژه، قطعنامه برای اولین بار اشاره می‌کند که فناوری‌های جدید و نوظهور با تأثیر بر حقوق بشر «ممکن است فاقد مقررات کافی باشند» و «نیاز به اقدامات مؤثر برای پیشگیری، کاهش و اصلاح اثرات نامطلوب حقوق بشر این فناوری‌ها» را در راستای تعهدات دولت‌ها بر اساس تعهدات بین‌المللی تشخیص می‌دهد.

ب: مفاهیم نظری

بازیگران غیردولتی:

منظور از بازیگران غیردولتی اشخاص حقیقی یا حقوقی خصوصی و سازمان‌های غیردولتی می‌باشند که به تنهایی یا با مشارکت دولت‌ها در زمینه‌های مختلفی فعالیت دارند. مفهوم بازیگران غیردولتی، طیف وسیعی از سازمان‌های بین‌المللی تا افراد را در برمی‌گیرد (قادری، ۱۳۸۷: ۱۷۰) که جایگاه خود را به عنوان چهره‌های با نفوذ در روابط بین‌الملل تثبیت کرده‌اند که در جامعه بین‌المللی امروز، در مواردی نقش بیشتری نسبت به دولت‌ها دارند. به عنوان مثال، انجمن حقوق بین‌الملل^۱ که از سال ۱۸۷۳ در پاریس فعالیت می‌کند، تاکنون مشارکت ثمربخشی را در فرایند شکل‌گیری قواعد بین‌المللی داشته است (زرنشان، ۱۳۹۱: ۷۶). برخی از این بازیگران عبارتند از: سازمان‌های فراملی و بین‌دولی، سازمان‌های غیردولتی، سازمان‌های غیرمدنی نظیر گروه‌های تروریستی، قاچاقچیان اسلحه و موادمخدر و قاچاقچیان انسان، شرکت‌های چند ملیتی، بنیادهای بشردوستانه، افراد مشهور، انجمن‌های حرفه‌ای فراملی که استانداردها و هنجارهای جهانی را تعیین کرده‌اند و حکمرانی جهانی شبکه‌ای را تشکیل می‌دهند.

این بازیگران جامعه مدنی می‌توانند در جوامع خارجی در نقش واسطه‌های دولت در سطح محلی عمل کنند. آنها نظر کارشناسی مناسب و مشاوره‌های سیاستی به دولت‌ها می‌دهند و در عرصه‌هایی که دسترسی دیپلمات‌های دولتی رسمی به آنها دشوار است، کارکردهای دیپلماتیک را ایفا می‌کنند. بازیگران غیردولتی، همچون سازمان‌های غیردولتی و اتاق فکر در نقش بازیگران دیپلماتیک، نقاط قوت خاصی دارند که دولت‌ها به آنها اشراف یافته‌اند و در اجرای فعالیت دیپلماتیک خود، آنها را در اختیار خود گرفته و مورد استفاده قرار می‌دهند. در این چارچوب شاید پذیرفتنی‌تر به نظر می‌رسد که اتاق‌های فکر به عنوان بازیگران غیردولتی برخوردار از قدرت و تأثیر گذاری فزاینده بر امور بین‌المللی، در دیپلماسی شرکت داده شوند. اصطلاح بازیگران غیر دولتی با تعریفی ساده بر هر نهادی که دولتی نیستند اطلاق می‌گردد. در برخی از متون منظور از بازیگران غیر دولتی گروه‌های جوامع مدنی مدافع حقوق بشر و در سایر متون، گروه‌های غیرمدنی است که به دنبال دستیابی سلاح‌های کشتار جمعی و اعمال خشونت آمیز هستند با این اوصاف اصطلاح «بازیگران غیر دولتی» مصادیق متفاوتی را در زمینه‌های گوناگون می‌تواند شامل شود (محبی، ۱۳۹۶: ۹۲).

تعاریف بازیگران غیر دولتی:

واژه سازمان غیردولتی برای نخستین بار توسط سازمان ملل متحد در سال ۱۹۴۵ در تبصره ۷۱ فصل ۱۰ اساسنامه این سازمان مطرح شد و در سال ۱۹۵۰ همزمان با تشکیل شورای اجتماعی-اقتصادی سازمان ملل در بیانیه ۲۸۸ این شورا سازمان‌های غیردولتی به‌عنوان مشاوران اصلی مطرح شدند. تعاریف متعددی از سازمان‌های غیردولتی ارائه شده است که در هر کشور بنابر فرهنگ، استراتژی‌های سیاسی و خواست‌های ملت‌ها، تفاوت‌هایی در تعریف و محدوده فعالیت‌های آنان مشاهده می‌شود ولی رایج‌ترین مفهوم، تعریفی است که بانک جهانی ارائه داده است: «سازمان‌های خصوصی که برای رفع گرفتاری‌ها و آلام مردم، ارتقای سطح زندگی و رفع فقر، حفظ محیط‌زیست، فراهم‌آوردن خدمات اساسی اجتماعی و توسعه ارتباطات ایجاد می‌شوند.»^۱ به‌طورکلی واژه «سازمان غیردولتی» به سازمان‌هایی غیرانتفاعی و مستقل از دولت تلقی می‌شود و معمولاً انتظاری که از تشکل‌های غیردولتی می‌رود، ارزش محوری در نظام ساختاری آن است که اهدافی غیراقتصادی و غیرمادی دارد و از شاخصه‌های کلیدی این گونه سازمان‌ها، فعالیت‌های داوطلبانه و خودجوش افراد جامعه است. منظور از بازیگران غیردولتی اشخاص حقیقی یا حقوقی خصوصی و سازمان‌های غیردولتی می‌باشند که به تنهایی یا با مشارکت دولت‌ها در زمینه‌های مختلفی فعالیت دارند. شاید جامعه‌ترین تعریف توسط جسلین و والاس ارائه شده که: بازیگران غیردولتی که در سیاست جهانی مشغول به فعالیت و ایفای نقش، یا مروج ارزش‌های جهانی یا به دنبال سود و منفعت تفرقه‌انگیز، و یا در جستجوی رستگاری و نجات می‌باشند. آنها شامل شرکت‌های فراملیتی و نهاد‌های مالی، سازمان‌های جامعه مدنی، جنبش‌های مبتنی بر ایمان و مقاطعه‌کاران نظامی خصوصی که از برخی جات به مزدوران قدیمی شباهت دارند می‌باشند. آنها هم چنین شامل موجودیت‌های غیرقانونی مانند تروریست‌های فراملی و شبکه‌های تبهکارانه می‌شوند که به رغم تفاوت‌های شکلی و ماهویشان، عموماً در سطح جهانی فکر کرده و عمل می‌نمایند. (قادری، ۱۳۸۷: ۱۷۷) که جایگاه خود را به عنوان چهره‌های با نفوذ در روابط بین‌الملل تثبیت کرده‌اند که در جامعه بین‌المللی امروز، در مواردی نقش بیشتری نسبت به دولت‌ها دارند. به عنوان مثال،

^۱ How the world Bank with NGO' S: The world bank , 1990

^۲ Jesselin and Wallace.

^۳faith-based movements.

انجمن حقوق بین الملل که از سال ۱۸۷۳ در پاریس فعالیت می کند، تاکنون مشارکت ثمربخشی را در فرایند شکل گیری قواعد بین المللی داشته است (زرنشان: ۷۹) برخی از این بازیگران عبارتند از: سازمان های فراملی و بین دولتی، سازمان های غیردولتی، سازمان های غیرمدنی نظیر گروه های تروریستی، قاچاقچیان اسلحه و موادمخدر و قاچاقچیان انسان، شرکت های چند ملیتی، بنیادهای بشردوستانه، افراد مشهور، انجمن های حرفه ای فراملی که استانداردها و هنجارهای جهانی را تعیین کرده اند و حکمرانی جهانی شبکه ای را تشکیل می دهند. این بازیگران جامعه مدنی می توانند در جوامع خارجی در نقش واسطه های دولت در سطح محلی عمل کنند. آنها نظر کارشناسی مناسب و مشاوره های سیاستی به دولت ها می دهند و در عرصه هایی که دسترسی دیپلمات های دولتی رسمی به آنها دشوار است، کارکردهای دیپلماتیک را ایفا می کنند. بازیگران غیردولتی، همچون سازمان های غیردولتی و اتاق فکر در نقش بازیگران دیپلماتیک، نقاط قوت خاصی دارند که دولت ها به آنها اشراف یافته اند و در اجرای فعالیت دیپلماتیک خود، آنها را در اختیار خود گرفته و مورد استفاده قرار می دهند. در این چارچوب شاید پذیرفتنی تر به نظر می رسد که اتاق های فکر به عنوان بازیگران غیردولتی برخوردار از قدرت و تأثیر گذاری فزاینده بر امور بین المللی، در دیپلماسی شرکت داده شوند. سازمان غیردولتی به گروهی مستقل، غیردولتی، غیرانتفاعی و داوطلبانه از مردم گفته می شود که با اهداف مشخص و آشکار پیرامون یک نیاز اجتماعی مشترک گرد آمده اند.

شاخص های مهم بازیگران غیر دولتی:

بازیگران غیردولتی دارای برخی مؤلفه ها و شاخص های هستند که آنها را از سایر گروهها و سازمان ها جدا و قابل تشخیص می دهند که اهم آنها عبارتند از: غیردولتی بودن، غیر انتفاعی بودن، دارای قدرت بسیج افکار عمومی، داوطلبانه بودن. که در ذیل به شرح آنها پرداخته می شود:

الف - غیردولتی:

همه افراد جامعه حتی کارکنان دولت هم می توانند در تشکیل سازمان یا نهادهای غیر دولتی مشارکت داشته و یا در آنها تقاضای عضویت نمایند. ذکر عنوان غیردولتی ممکن است این تصور را به وجود آورد که

^۱ - International Law Association: انجمن حقوق بین الملل اغلب پیش از تدوین رسمی قواعد بین المللی، پیشنهادهایی می کند که برای مثال می توان از قطعنامه های ۱۹۶۳ در مورد نظام حقوقی حاکم بر فضای ماورای جو که منجر به انعقاد معاهدات ۱۹۶۷ و ۱۹۷۲ شد یا از قطعنامه های ۱۹۶۹ در مورد مبارزه با آلودگی دریایی که چند ماه بعد منجر به انعقاد کنوانسیونهای ۱۹۶۹ بروکسل در این زمینه شد، نام برد.

اعضای اینگونه سازمان‌ها نباید از کارکنان دولت باشند. از سوی دیگر اصطلاح سازمان غیردولتی تنها نشان می‌دهد که این سازمان‌ها دولتی نیستند.

ب - غیر انتفاعی :

منظور این است که سازمان یا نهاد مورد نظر هدفی برای انتفاع در فعالیت‌های خود ندارد. یا به عبارت بهتر برای کسب درآمد تشکیل نشده باشد. البته اینبه معنای آن نیست که این سازمان‌ها هرگز اقدام فعالیت اقتصادی نکند. درحالی که سازمان‌های غیردولتی به منظور تأمین بخشی از منابع مالی مورد نیاز خود به به برگزاری بازارچه، کنسرت، نمایشگاه، و یا دوره‌های آموزشی، تفریحی، علمی، پژوهشی اقدام می‌کنند. لکن گاهی با وجود نیازهای شدید مالی بخاطر شائبه‌ای که ممکن است انجام فعالیت‌های اقتصادی مغایر با منشور سازمان‌های غیردولتی باشد، پرهیز کنند.

پ - همبستگی یا قدرت بسیج افکار عمومی:

قدرت بسیج افکار عمومی توسط بازیگران غیر دولتی به معنای تأثیرگذاری و تحت تأثیر قرار دادن عمومیت و جامعه توسط افراد، گروه‌ها یا سازمان‌هایی است که در بعضی موارد خارج از کنترل دولت عمل می‌کنند. این بازیگران غیردولتی ممکن است شامل رسانه‌ها، سازمان‌های غیرانتفاعی، فعالان اجتماعی، نهادهای آموزشی و تحقیقاتی و دیگر اشخاص یا گروه‌هایی باشند که توانایی تأثیرگذاری بر افکار و عقاید عمومی را داشته باشند.

قدرت بسیج افکار عمومی توسط بازیگران غیر دولتی به دلیل داشتن برخی ویژگی‌ها می‌تواند تأثیرگذار می‌باشد. این بازیگران ممکن است دارای شهرت و اعتبار عمومی، دانش و تخصص در زمینه‌های مختلف، قدرت روایتگری، هنر و خلاقیت، توانایی جذب و تحریک احساسات عمومی، توانایی ارائه دلایل و استدلال‌های قوی و سایر ویژگی‌های مشابه باشند. به عنوان نمونه، بازیگران غیر دولتی می‌توانند از طریق رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی، برخی از موضوعات را مطرح کنند، نظرات خود را اعلام کنند، افکار و عقاید خود را منتشر کنند و بر تصمیم‌گیری عمومی تأثیر بگذارند. استفاده از سلبی‌تی‌ها در همسوئی جریان‌ات معاند و موافق همواره مورد توجه جوامع و دولت‌ها در عرصه‌های داخلی و بین‌المللی مورد توجه می‌باشد.

ت - داوطلبانه بودن:

داوطلبانه نامیدن این سازمان‌ها اندکی گمراه کننده است چرا که این تصور را ایجاد می‌کند که افراد فعال در چنین سازمان‌هایی نمی‌توانند حقوق دریافت کنند یا کارمند متخصص حرفه‌ای باشند و صرفاً داوطلب هستند. در برخی از سازمان‌های غیردولتی درصد بالایی از کارکنان را نیروهایی تشکیل می‌دهند که مزد دریافت می‌کنند هر چند میزان حقوق دریافتی در ازاء فعالیت‌هایی که انجام می‌دهند بسیار اندک است. در برخی دیگر از سازمان‌ها تمامی نیروها را افراد داوطلب تشکیل می‌دهند. در عرصه داخلی نمونه بسیار بارز این ویژگی در تشکیل بسیج مستضعفین به فرمان بنیان گذار کبیرانقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) بود، ویژگی که سبب شده از با سایر نهادهای مردم نهاد جهان متفاوت باشد داوطلبانه بودن بسیجیان برای حضور در عرصه خدمت است. امروز یکی از رمزهای موفقیت جبهه مقاومت، داوطلبانه بودن بسیج مردمی است. امروزه شبیه این نهاد مردمی را در حشد الشعبی عراق می‌توان دید که با تدبیر سردار شهید شهید سلیمانی در دوران فتنه بسیار بزرگ داعش بعنوان یکی از بازیگران افراطی و انحرافی تشکیل شد و ریشه این گروه تروریستی را در سوریه و عراق خشکاند. همچنین در عرصه بین المللی هم می‌توان به فعالیت کمیته بین المللی صلیب سرخ در عرصه بین المللی اشاره کرد.

نقش بازیگران غیر دولتی در عرصه‌های بین المللی

بازیگران غیر دولتی در حوزه «صلح و امنیت منطقه‌ای و بین المللی»، نقشی دو وجهی داشته‌اند. در برابر بازیگران غیر دولتی انحرافی و افراطی و حتی گروه‌های تروریستی و تهدید کننده امنیت جهانی مانده القاعده و داعش، برخی گروه‌ها و بازیگران غیر دولتی به حفظ صلح و امنیت یاری رسانده‌اند. که از جمله به نقش گروه موسوم به واگنر^۱ در جنگ نیابتی از طرف روسیه برای مبارزه با داعش می‌توان اشاره کرد. این نقش مثبت بازیگران غیر دولتی را از جمله در بررسی نقش درمخاضات مسلحانه هم می‌توان دید. دفاع حماسی یگان مدافع زنان از شهر کوبانی، نقش مؤثری در تضعیف جایگاه و موقعیت داعش در میان حامیانش داشت و سرآغاز افول و شکست این جریان تروریستی

۱- گروه واگنر روسی (Группа Вагнера): ارتش خصوصی واگنر یک گروه شبه نظامی یا شرکت نظامی خصوصی با وابستگی غیر مستقیم به ارتش روسیه است که با استخدام داوطلب در جنگ‌های نیابتی مشارکت می‌کند. مشارکت در جنگ داخلی سوریه، جنگ در دونباس و حمله روسیه به اوکراین از جمله فعالیت‌های این گروه است.

شد. ادر حقیقت می‌توان بازیگران در عرصه‌های بین‌المللی با توجه به نقش مثبت و منفی که بازی می‌کنند به دو دسته کلی تقسیم کرد. بازیگرانی که نقش مثبت و سازنده‌ای در جامعه بین‌المللی داشته و در کنار دولت‌ها در جهت توسعه و عمران فعالیت می‌نمایند مانند کمیته امداد امام خمینی (ره) در عرصه داخلی یا به فعالیت سازمان عفو بین‌المللی ادر عرصه بین‌المللی اشاره کرد. در مقابل گروه‌های افراطی و انحرافی و تروریستی که اغلب بدنبال به چالش کشیدن دولت‌ها بوده و نقش منفی را در جهت حقوق بشر بازی می‌کنند که می‌توان به سازمان منافقین (مجاهدین خلق) و گروه‌های تکفیری و سلفی داعش و القاعده اشاره کرد و گروه‌های بین‌المللی که بدنبال نفوذ در حریم خصوصی افراد و دولت‌ها از طریق هک سیستم‌ها با استفاده از هوش مصنوعی برای دستیابی به اهداف شوم و مطامع خود هستند.

هوش مصنوعی

هنوز تعریف دقیقی برای هوش مصنوعی که مورد توافق دانشمندان این علم باشد ارائه نشده است و این به هیچ‌عنوان مایه تعجب نیست. چرا که مقوله مادر و اساسی تر از آن، یعنی خود هوش هم هنوز بطور همه‌جانبه و فراگیر تن به تعریف نداده است. در واقع می‌توان نسل‌هایی از دانشمندان را سراغ گرفت که تمام دوران زندگی خود را صرف مطالعه و تلاش در راه یافتن جوابی به این سؤال عمده نموده‌اند که: هوش چیست؟ اما اکثر تعریف‌هایی که در این زمینه ارائه شده‌اند بر پایه یکی از چهار باور زیر قرار می‌گیرند: ۱. سامانه‌هایی که بطور منطقی فکر میکنند. ۲. سامانه‌هایی که به‌طور منطقی عمل

۱- یگان‌های مدافع زنان یا ی پ ژ به کردی (Yekîneyên Parastîna Ji nê): شاخه زنان در یگان‌های مدافع خلق متشکل از زنان کرد مناطق کردنشین سوریه است که علیه داعش در کردستان سوریه مبارزه کرده‌اند. این گروه به خاطر عملیات نظامی و دفاع و بیرون راندن مهاجمان داعش از شهر کوبانی سوریه، به عنوان نماد مقاومت زنان کرد شناخته شدند.

۲- سازمانی غیردولتی است که با داشتن بیش از ۷ میلیون عضو در زمینه حمایت از حقوق بشر فعالیت می‌کند. هدف‌گذاری این بنیاد غیردولتی این است که بتواند با پژوهش و فعالیت در زمینه حقوق بشر، از پایمال شدن حقوق انسان‌ها در سراسر دنیا جلوگیری کرده و در نهایت، خواستار برقراری عدالت در مورد افرادی که حقوق ایشان به هر نحوی پایمال گردیده می‌باشد.

میکنند. ۳. سامانه‌هایی که مانند انسان فکر میکنند. ۴. امانه‌هایی که مانند انسان عمل میکنند (الباسیان، ۱۴۰۱: ۱).

با وجود اینکه تعریف واحدی از هوش مصنوعی وجود ندارد لکن بسته به اینکه در چه حوزه‌ای از علوم از آن استفاده شده باشد، تعاریف متعددی توسط محققین و دانشمندان ارائه شده است، اما خیلی از افراد هنوز هم با شنیدن واژه هوش مصنوعی به ربات‌ها فکر و تصور می‌کنند که منظور از هوش مصنوعی همان ربات‌های بی‌احساسی هستند که برای انجام راحت‌تر کارها طراحی و قرار است در آینده جای انسان‌ها را بگیرند. در حقیقت این نوع تفکر به احتمال زیاد محصول فیلم‌های علمی و تخیلی است که متعدد ساخته و به نمایش گذاشته می‌شوند، اما واقعیت و حقیقت با آنچه که تصور می‌شود متفاوت می‌باشد. تعریف علمی و کاربردی که می‌توان از هوش مصنوعی ارائه کرد، عبارت است از: هوش مصنوعی به شبیه‌سازی هوش انسان در ماشین‌هایی گفته می‌شود که طوری برنامه‌ریزی شده‌اند، مانند انسان‌ها فکر و از اعمال آنها تقلید کنند. این اصطلاح همچنین ممکن است برای هر دستگاهی که دارای ویژگی‌های مرتبط با ذهن انسان همچون یادگیری و حل مسئله می‌باشد، به کار رود. ویژگی ایده آل هوش مصنوعی توانایی آن در منطقی‌سازی و انجام اقداماتی است که بیشترین شانس را برای دستیابی و رسیدن به یک هدف خاص دارد.

کاربردهای هوش مصنوعی

هوش مصنوعی امروز در علوم و فنون متعدد کاربردهای فراوانی داشته و هر روزه بر شتاب آن افزوده می‌شود بطوریکه در آینده نزدیک شاید کمتر حوزه‌ای از علوم بتوان یافت که هوش مصنوعی در آن نفوذ نکرده باشد علی‌ایحال برخی از کاربردهای این تکنولوژی را در ذیل شرح داده شده است:

الف- کاربردهای امنیتی، تسلیحاتی، دفاعی، نظامی، عدالت کیفری: کشورها به طور فزاینده‌ای سیستم‌های هوش مصنوعی را در سیستم‌های اجرای قانون، امنیت ملی، عدالت کیفری و مدیریت مرزها ادغام می‌کنند (Report of the High Commissioner for Human Rights, 2021: 5). بخش دفاعی نقش مهمی را در هر کشوری ایفا می‌کند. نیروهای نظامی هر کشور مسئولیت حفاظت از مرزهای کشور در برابر دشمنان و مهاجمان را بر عهده دارند و کشورها تمامی تلاش خود را برای

تقویت سامانه‌های دفاعی خود به کار می‌گیرند. کشورها تسلیحات خود را می‌سازند، آنها را آزمایش می‌کنند و دقت آنها را بهبود می‌دهند. اکنون پرسش آن است که چه چیزی موجب پشتیبانی در بهبود تاکتیک‌های جنگی یک کشور می‌شود؟ چه تکنیکی موجب تقویت ستونهای دفاعی می‌شود؟ پاسخ کوتاه به این پرسش‌ها عبارت است از هوش مصنوعی. برای دفاع از پاسخ بیان شده، شواهدی در ادامه آورده شده است. هوش مصنوعی و کاربردهای دفاعی هوش مصنوعی در تمامی جنبه‌های زندگی ما نقش ایفا می‌کند. هوش مصنوعی در زمینه‌های گوناگونی از قبیل بهداشت، بازی‌ها، آموزش، سبک زندگی و اقتصاد نقش خود را دارا می‌باشد. حتی در حوزه‌های دفاعی نیز قدرت هوش مصنوعی هیچ انتهایی ندارد. قدرت بنیادین یک سامانه دفاعی در قدرت حس‌گرهای آن نهفته است و هوش مصنوعی موجب تقویت توانمندی‌های حسگرها می‌شود. هوش مصنوعی موجب شده تا استفاده از روبات‌ها در تمامی صحنه‌های نبرد نظامی فراهم شود. بهره‌گیری از روبات‌ها در اینجا به شبکه‌های پهپادها و ماشین‌های خودکار جنگی بر می‌گردد. هوش مصنوعی به شناسایی و پویش دشمنان پنهان در مکان‌های تاریک و عمیق کمک می‌کند. امروزه دولت‌ها از هوش مصنوعی برای برقراری امنیت اجتماعی خود و کنترل شورش‌های داخلی و حتی شناسایی و ردیابی مجرمین و معاندین خود استفاده می‌کنند، یکی از ابزارهای مهم حاکمیت در شناسایی جاسوسان استفاده از فناوری هوش مصنوعی هست هرچند استفاده بی ضابطه و تبعیض‌آمیز از این سیستم‌ها در نقض هوش بشر موثر باشد. علاوه بر دولت‌ها امروزه دستیابی به این دانش توسط بازیگران غیر دولتی هم ممکن شده و گاهی این بازیگران در کاربرد این دانش پیشتاز از دولت‌ها هستند، لذا استفاده بی ضابطه و بدون کنترل آنها می‌تواند آسیب جدی در جوامع بشری بخصوص تضييع حقوق بشر ایجاد کند. کاربری هوش مصنوعی در راستای مطامع و منافع بازیگران غیر دولتی یکی از مسأله‌های جدی جوامع بین‌المللی می‌تواند باشد. کاربردهای اصلی هوش مصنوعی در حوزه‌های دفاعی می‌توان چنین برشمرد: ۱-بهبود سازی آماد و پشتیبان (لجستیک) ۲- خودروهای خودران جنگی ۳- کاربری پهپادهای تهاجمی و شناسایی ۴- شناسایی و تشخیص هدف ۵-

توسعه جنگ افزارها ۶- شناسائی و کنترل جاسوسی‌ها ۷. شناسائی و تشخیص چهره ۸- سامانه‌های موشکی. و...

ب- مراقبت‌های بهداشتی: در یک دهه اخیر، هوش مصنوعی در صنعت مراقبت‌های بهداشتی تأثیر قابل توجهی داشته و آن را بهبود و ارتقاء داده است. صنایع بهداشت و درمان از هوش مصنوعی برای تشخیص و درمان بهتر و سریعتر بیماری‌ها استفاده می‌کنند. با کمک هوش مصنوعی به پزشکان در تشخیص بیماری‌ها، پیش از وخامت حال بیماران به آنها کمک‌های پزشکی می‌رسانند.

پ) خدمات مالی و بانک داری: خدمات مالی در سه دهه گذشته از هوش مصنوعی بهره زیادی برده است. در بانکداری، هوش مصنوعی برای مدیریت و نگهداری حساب‌ها، پیش بینی سهام در بازار و حتی پیش‌گیری از تقلب و تخلفات مالی بسیار مفید بوده است.

ت) آموزش و پرورش: امروزه هوش مصنوعی دستیاری برای معلمان به حساب می‌آید. چت بات‌ها می‌توانند به عنوان راهنمای آموزشی به جای معلمان با دانش آموزان ارتباط برقرار کنند. تکنولوژی نمره دهی خودکار و ارزشیابی هوش دانش آموزان نیز به کمک معلمان آمده است.

ح) حمل و نقل: در سال‌های اخیر استفاده از هوش مصنوعی در صنعت حمل و نقل و گردشگری بخصوص استفاده از خودروهای خودران در حال گسترش می‌باشد. هوش مصنوعی قادر است کارهای مختلفی را در این رابطه انجام دهد.

ج) بازی و سرگرمی: هوش مصنوعی جزء لاینفک بازی‌های ویدئویی از زمان شروع آن در سال ۱۹۵۰ بوده است. این فناوری انقلابی در سبک بازی‌های رایانه‌ای و ویدئویی به وجود آورده است. هوش مصنوعی در بازی‌های رایانه‌ای و ویدئویی با ایجاد استراتژی‌های هیجان‌انگیزتر و بازیکنان را نسبت به این بازی‌ها متمرکزتر و علاقه‌مندتر از پیش کرده است.

چ- خدمات عمومی: سیستم‌های هوش مصنوعی به طور فزاینده‌ای برای کمک به ارائه خدمات عمومی مورد استفاده قرار می‌گیرند، هوش مصنوعی در خدمات عمومی مختلف، از تصمیم‌گیری در

مورد حقوق رفاهی گرفته تا پرچم گذاری خانواده‌ها برای بازدید از خدمات مراقبت از کودکان استفاده می‌شود.

(د) در زمینه اشتغال: طیف وسیعی از کارفرمایان در همه انواع و اندازه‌های کسب و کار، تقاضای رو به رشد برای نظارت و مدیریت کارگران با استفاده از فناوری‌های داده محور، از جمله سیستم‌های هوش مصنوعی را نشان می‌دهند.

(ه) مدیریت اطلاعات آنلاین: پلتفرم‌های رسانه‌های اجتماعی از سیستم‌های هوش مصنوعی برای پشتیبانی از تصمیمات مدیریت محتوا استفاده می‌کنند. شرکت‌ها از این سیستم‌ها برای رتبه‌بندی محتوای خود استفاده و تصمیم می‌گیرند چه چیزی را تقویت و چه چیزی را کاهش دهند.

(م) ماشین‌های خودران: خودروی خودگردان که با نام خودروی رباتیک و به‌طور غیررسمی با نام‌های خودروی بی‌راننده و خودروی خودران نیز شناخته می‌شود، نوعی از وسیله نقلیه خودکار یا هوشمند است که می‌تواند با توانمندی‌های یک خودروی سنتی، انسان‌ها یا سایر امور خدماتی مربوط به حمل و نقل را ترابری کند.

سئله جوئی بازیگران غیردولتی در پرتو هوش مصنوعی:

فناوری مبتنی بر هوش مصنوعی برای امنیت ملی و دفاع از میهن به طور فزاینده‌ای دموکراتیک شده است. کشورهایمانند ایالات متحده، روسیه، چین و رژیم غاصب اسرائیل قطعاً پیشگام این فناوری‌ها بوده‌اند. سیستم دفاع موشکی گنبد آهنین اسرائیل دارای عملکرد هوش مصنوعی است که برای شناسایی گلوله‌های ورودی که ممکن است جمعیت غیرنظامی یا تأسیسات نظامی را تهدید کند، آموزش دیده است (Jim Garmone, 2020:3)، هر چند این سیستم هوشمند در عملیات‌های طوفان غزه نقص عملکردش آشکار شد. هر چند در عملیات طوفان الاقصی نفوذ ناپذیری آن مورد تردید جدی قرارگرفت. همه این کشورها در حال توسعه هستند یا در حال حاضر سیستم‌های خودکار مجهز به هوش مصنوعی در زمین، دریا یا هوا دارند در بین این کشورها، ایران اسلامی از جمله کشورهای هست که در چند سال اخیر حتی به اعتراف کشورهای قدرتمند نظامی جهان جهش بسیار قابل ملاحظه‌ای در استفاده از هوش مصنوعی در تجهیزات و تسلیحات دفاعی خود دارد. از طرف دیگر این فناوری‌ها به سرعت در کشورهای کمتر پیشرفته و حتی بازیگران غیردولتی متشتر در حال تحول و توسعه است.

گسترش تسلیحات در گذشته، به عنوان مثال سلاح‌های هسته‌ای، به راحتی ممکن نبود. چرا که توسعه تسلیحات هسته‌ای به حجم زیادی از منابع مالی و طبیعی و تخصص علمی قابل توجهی نیاز دارد، که ترکیبی از آن‌ها تنها از عهده کشور ثروتمند و توانمند می‌تواند برآید. در مقایسه، فناوری‌های هوش مصنوعی تهدیدی بسیار بزرگ‌تر هستند، زیرا به دست آوردن آنها آسان‌تر و کم هزینه‌تر است و می‌تواند به بازیگران غیردولتی مزایای نامتقارن نسبت به دولت‌ها بدهد یکی از دلایلی که بازیگران غیردولتی به سلاح هسته‌ای دست پیدا نکرده‌اند این است که فناوری مرتبط در دستان بازیگران دولتی قدرتمند متمرکز شده است که انگیزه‌های قوی برای جلوگیری از اشاعه دارند. فناوری‌های مبتنی بر هوش مصنوعی به اندازه موشک‌ها یا پایگاه‌های نظامی سرمایه بر نیستند و برای توسعه مانند سلاح‌های هسته‌ای به دانش علمی تخصصی نیاز ندارند. برخی از الگوریتم‌های هوش مصنوعی منبع باز هستند و بنابراین توسط طیف وسیعی از بازیگران قابل دسترس و سازگار هستند. علاوه بر این، از آنجایی که کاربردهای اولیه مربوط به امنیت ملی نیست، توسعه هوش مصنوعی بیشتر توسط بخش خصوصی و دانشگاه‌ها انجام می‌شود تا دولت‌ها. بنابراین، این فناوری‌های غیرنظامی توسعه یافته با هوش مصنوعی می‌توانند به سرعت در میان بازیگران غیردولتی و حتی افراد تکثیر شوند. دستیابی به فناوری‌های مبتنی بر هوش مصنوعی توسط بازیگران غیردولتی تهدیدی برای بی‌ثبات کردن پویایی دولت‌ها موجود در میدان جنگ است. امروزه استفاده از این فناوری‌ها در سلاح‌های تهاجمی و کشتاری بخصوص در ربات و پهلوهای قاتل کابوس خطرناکی برای جوامع بشری هست و تهدیدی جدی برای امنیت حقوق بشر محسوب می‌شود. از آنجایی که فناوری‌های مبتنی بر هوش مصنوعی در میان بازیگران غیردولتی تکثیر می‌شوند، جوامع دموکراتیک در سراسر جهان باید به طور کامل درک کنند که چگونه این بازیگران می‌توانند از این فناوری‌ها استفاده کنند. تنها در این صورت است که می‌توان یک پاسخ موثر فرموله کرد. بازیگران غیردولتی قبلاً پهلوهای نیمه خودمختار را به کار گرفته‌اند که نسبت به تسلیحات بسیار گران‌تر و پیشرفته‌تر کشورها ارزان‌تر هستند. این بازیگران می‌توانند پهلوها را مانور دهند تا مرزهای تهدیدات ناشی از وسیله نقلیه را دور بزنند، در نتیجه مخرب بودن را به حداکثر برسانند و به بازیگران مزیت نامتقارن بدهند. پهلوهای خودمختار مزایای بیشتری را ارائه می‌کنند و به کاربران

غیردولتی اجازه می‌دهند تا فعالیت‌های پهپاد را از قبل برنامه‌ریزی کنند تا انواع خاصی از اهداف را دنبال کنند.

بازیگران غیردولتی استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین را در دستور کار خود قرار داده‌اند. یک مطالعه منبع باز ۴۴۰ مورد منحصر بفرد را نشان داد که در آن هواپیماهای بدون سرنشین تسلیحاتی توسط بازیگران غیردولتی در حملات مورد استفاده قرار گرفتند که ۹۹ درصد از این حوادث بین اوت ۲۰۱۶ تا مارس ۲۰۲۰ رخ داده است. پرتاب یک ماده منفجره بر روی یک مجتمع مسکونی در عراق که باعث مصدومیت سه نفر شد. اکثریت قریب به اتفاق این حملات (۴۳۳ از ۴۴۰) در خاورمیانه و شمال آفریقا بوده است. داعش از پهپادها استفاده فراوانی کرده است. برای مثال، در موصل، گزارش شده است که این گروه تنها در یک ماه ۳۰۰ مأموریت هواپیماهای بدون سرنشین را انجام داده است، که یک سوم آن مأموریت‌های حمله مسلحانه بوده است. در حالی که یک پهپاد مسلح ایالات متحده ۲۲۰۰۰ دلار قیمت دارد، داعش از کوادکوپترهای کوچک با قیمت ۶۵۰,۲۵ دلار استفاده می‌کند، حتی در حالت نیمه خودران، سیستم‌های تجاری کوچک اطلاعات، نظارت و شناسایی را برای گروه غیردولتی فراهم می‌کنند و عملاً دسترسی به حریم هوایی را که داعش از آن استفاده می‌کند منع می‌کند. آن پهپادها همانطور که یک فرمانده عملیات ویژه ایالات متحده در مورد استفاده این گروه از هواپیماهای بدون سرنشین در موصل اشاره کرد، «زنبرهای قاتل» روحیه را تضعیف کردند و از نظر تاکتیکی به دشمن برتری دادند (Sarah Cripps, 2021:7). در نوامبر ۲۰۲۱، یک «پهپاد بمب گذاری شده» به محل اقامت مصطفی الکاظمی نخست وزیر عراق حمله کرد که باعث نجات خود کاظمی شد اما هفت افسر امنیتی مجروح شدند. ظاهراً این سوءقصد کار شبه نظامیان بوده است و هم دسترسی و هم اختلال در این فناوری‌ها را در دست بازیگران غیردولتی نشان می‌دهد. گروه‌هایی مانند داعش که خارج از چارچوب یک دولت قانونی عمل می‌کنند و از خشونت برای دستیابی به اهداف خود استفاده می‌کنند، تمایل به دستیابی و استفاده از فناوری‌های دیگر مانند هواپیماهای بدون سرنشین را نشان داده‌اند و خودکار کردن وظایف با مهارت بالا مانند تیراندازی را جذاب می‌دانند. به عنوان مثال، آنها می‌توانند از هوش مصنوعی برای ترور افراد خاص یا قتل‌های انتخابی گروه‌های قومی استفاده کنند. آن‌ها همچنین می‌توانند از پهپادهای مجهز به هوش مصنوعی برای شناسایی و هدف قرار دادن اعضای خاصی از جمعیت یا

هماهنگ کردن دسته‌هایی از پهبادهای بر دفاع هوایی غلبه می‌کنند و به اهداف حمله می‌کنند، استفاده کنند. (Cripps:6)

سه کاربرد خطرناک هوش مصنوعی که می‌تواند امنیت حقوق بشر را به مخاطر بیندازد با تکیه بر تحلیل‌های قبلی در مورد دستیابی بازیگران غیردولتی به هوش مصنوعی و همچنین اولویت‌هایی که توسط گزارش‌هایی مانند گزارش‌های کمیساریای حقوق بشر قابل بررسی می‌باشد عبارتند از: ۱- برجسته‌تر از همه، هوش مصنوعی می‌تواند برای خودکارسازی وظایف خاص مانند تک تیرانداز یا حملات هوایماهای بدون سرنشین (پهبادهای تهاجمی و انتحاری)، که می‌تواند افراد شاخص و مورد هدف را ترور یا گروه‌های اقلیت در یک کشور را مورد هدف قرار دهد، استفاده شود. ۲- هوش مصنوعی می‌تواند برای فعال کردن و به حداکثر رساندن تأثیر حملات سایبری با استفاده از یادگیری ماشینی مجموعه داده‌های بزرگ برای شکار افراد آسیب پذیر از نظر مالی یا روانی استفاده کند. ۳- هوش مصنوعی می‌تواند برای به کارگیری الگوریتم‌هایی برای تولید دیپ فیک یا متن مصنوعی برای دستکاری افکار عمومی استفاده شود. امروزه تعداد زیادی از تماهاس جعلی با عناوین سازمان‌های مختلف با افراد متعدد در جامعه به بهانه شرکت در مسابقات، برنده شدن در مسابقات و... به منظور دستبرد به حساب‌های بانکی انجام می‌شود و تبدیل به یکی از خطرات مهم کاربری هوش مصنوعی برای فریب مردم می‌باشد.

رفتارهای مخرب بازیگران غیر دولتی با استفاده از هوش مصنوعی چالش مهمی در امنیت حقوق بشر هست. محدودترین مثال یک فرد است. با این حال، هکرهای سایبری می‌توانند حملات انکار سرویس یا هر تعداد هک را بدون اینکه لزوماً توسط یک سازمان هدایت شوند انجام دهند، همانطور که گرگ‌های تنها می‌توانند حملات تروریستی را انجام دهند. افراد با علایق مرتبط می‌توانند در اطراف

۱. دیپ‌فیک (deepfake): نام یک تکنیک نرم‌افزاری مبتنی بر هوش مصنوعی است که در محتوای صوتی و تصویری دست می‌برد و آن را به دلخواه تغییر می‌دهد؛ بنابراین نتیجه‌ی نهایی که به دست می‌آید، چیزی کاملاً متفاوت از حقیقت خواهد بود. در واقع نام این تکنیک نیز به درستی عملکرد آن را آشکار می‌سازد؛ دیپ‌فیک، ترکیبی از یادگیری عمیق (Deep Learning) و جعلی (Fake) است.

۲. گرگ‌های تنها» اصطلاح جدیدی است که اخیراً با شدت گرفتن حملات تروریستی در فرانسه، بلژیک و آلمان بارها تکرار شده است و منظور از آن حملاتی است که به دست یک نفر بدون ارتباط با یک گروه مرکزی و مشخص صورت

گروه‌های سازمان یافته تر، مانند گروه هکری آنانیموس^۱ که با انجام حملات سایبری علیه دولت‌ها مرتبط است، متحد شوند. حتی بازیگران غیردولتی سازمان‌یافته‌تر شامل کسانی هستند که اهداف سیاسی، گروه‌های تروریستی، شورش‌ها، و شبه‌نظامیان و گروه‌های شبه‌نظامی دارند. مقرون به صرفه بودن و در دسترس بودن هوش مصنوعی، این فناوری را برای بازیگران غیردولتی مطلوب می‌کند و آنها را قادر می‌سازد بر معایب منابع و تخصص مرتبط با فعالیت خارج از ساختار یک دولت غلبه کنند. خود دولت اصولاً انحصار استفاده از زور را دارد و افراد و گروه‌های غیردولتی برای دستیابی به اهداف خود خارج از دولت عمل می‌کنند، مانند تضعیف سیاسی دولتی که در آن فعالیت می‌کنند یا یک دولت متخاصم. تقریباً طبق تعریف، خیر بازیگران دولتی یا منابع کمتری دارند یا به دارایی‌های نظامی سستی مانند تانک‌ها، هواپیماها یا تسلیحات پیشرفته دسترسی دارند. بازیگران غیردولتی به دلیل عدم تقارن در منابع و اختیارات، باید راه‌هایی برای غلبه بر معایب قدرت خود بیابند تا کارهای بیشتری با کمتر انجام دهند. هوش مصنوعی وسیله‌ای برای غلبه بر این عدم تقارن‌های منابع فراهم می‌کند. هوش مصنوعی به‌عنوان یک فناوری توانمند عمل می‌کند، همان‌طوریکه برق یک وسیله نقلیه را نیرو می‌دهد یا موتور احتراقی قطار را شتاب می‌دهد. بنابراین، بازیگران غیردولتی که به دنبال کارآمدتر و هدفمند کردن فعالیت‌های مخرب خود هستند، لذا در رسیده مطامع و منافع غیر مشروع خود هوش مصنوعی را مفید می‌دانند. هوش مصنوعی تأثیر چند برابری بر نتایج فعالیت بازیگران غیردولتی دارد. به‌عنوان مثال، در میدان نبرد، حتی یک پهپاد تا حدی ابتدایی با استفاده از هوش مصنوعی کارآمدتر می‌شود. در فضای مجازی، گروه‌های هکر می‌توانند با کمک هوش مصنوعی، اینترنت را به‌طور مؤثرتری برای یافتن آسیب‌پذیری‌ها جستجو کنند، و اهداف را حساس‌تر کرده و مقدار مالی استخراج‌شده را افزایش دهند. در حوزه اطلاعات، مدل‌های زبان طبیعی مبتنی بر هوش مصنوعی می‌توانند متن معتبری را برای کمپین‌های اطلاعات نادرست در مقیاس بزرگ تولید کنند که یا جمعیت هدف را متقاعد می‌کند که دروغ‌ها را باور کنند یا آنها را متقاعد می‌کند که به محتوای رسانه‌ای به‌عنوان یک کلی بی‌اعتماد شوند. بازیگران غیردولتی همچنان به سلاح‌های جدید مجهز به هوش مصنوعی در میدان نبرد، در

می‌گیرد. مثل عملیات تروریستی که در حرم مطهر امام رضا علیه السلام در فروردین سال ۱۴۰۱ صورت گرفت.

^۱ Anonymous.

فضای سایبری و در حوزه اطلاعات دسترسی پیدا می‌کنند. و با این دسترسی، راه‌های نامتقارن جدیدی برای تهدید بازیگران دولتی به دست می‌آورند. تحولات جهانی، رشد و پویایی و مردم سالاری شدن حوزه فناوری باعث شده است، اطلاعات، فناوری و شبکه‌هایی که از مدت‌ها قبل تنها در قلمرو دولتی مورد استفاده قرار می‌گرفت، امروزه برای همگان قابل دسترسی باشند (Ajay Vidyathamaja, 2019:4). این به بازیگران غیر دولتی که قبلاً ناتوان بودند، این امکان را فراهم کرد که با صدای بلندتر صحبت کنند یعنی اینکه در عرصه بین المللی دیده شده و راحت تر بتوانند پیام و خواسته‌های خود را به گوش جهانیان برسانند. در عین حال، این پدیده به احتمال زیاد خوشحال کننده گاهی اوقات عوارض جانبی دیگری ایجاد می‌کند. این آزادی هم چنین دسترسی نسبتاً آسانی را برای برخی بازیگران غیردولتی برای دستیابی به قدرت زیادی فراهم می‌کند که در عین حال می‌تواند نظم جهانی را به مخاطره بکشد. آنها گروه‌های افراطی یا تروریستی هستند که امروزه از قدرت بزرگی برخوردارند که با جهانی شدن و دموکراتیزه‌سازی فناوری انرژی می‌گیرند تا قدرت دولت‌ها را به چالش بکشانند، حتی گاهی خطر جدی برای دولت‌ها بوده و آنها را مستقیم یا غیر مستقیم تهدید می‌کنند که نمونه بارز آن نفوذ در شبکه اطلاعاتی دولت‌ها و انتشار غیر قانونی آنها خطر جدی برای دولت‌ها می‌تواند باشد. آنها از دوران جهانی شدن و دموکراسی سازی برای سازماندهی، ایجاد تصویر، ایجاد شبکه، تامین مالی و انتشار فعالیت‌های خود در سراسر جهان استفاده می‌کنند. بازیگران غیر دولتی امروزه با دسترسی به کاربری‌های هوش مصنوعی سعی در گسترش سلطه جوئی خود هستند. امروزه مصداق «توانا بود هر که دانا بود» دقیقاً همان دسترسی به فناوری‌های نوین است که در سال‌های اخیر- به خصوص پس از سال ۱۹۷۰- سرعت انتقال اطلاعات بر سرعت انتقال فیزیکی پیشی گرفته است. هوش مصنوعی سرعت دستیابی به اطلاعات را افسانه‌ای افزایش داده است. اما شاید این سوال مطرح شود آیا دسترسی به اطلاعات قدرت به حساب می‌آید و می‌تواند سلطه جوئی را شتاب دهد؟ این مسأله از دو منظر قابل بررسی است: نظر اول اینکه برخی معتقدند که جنگ‌های آینده، منازعات هوشمند است. البته این تنها به این معنی نیست که کشورها سلاح‌های هوشمندی تولید کنند تا با ایجاد سیستم انفجاری بسیار قوی باعث کشته شدن افراد بی شماری گردند چرا که امروزه کشتن الزاماً به شیوه‌های قبل نیست. امروزه کشتن می‌تواند به معنای مال خود کردن باشد در دنیای کنونی کشتن به معنای از بین بردن تمایلات مخالف

با گروه سلطه جو و صاحب قدرت است یا به عبارتی همراه کردن افراد جوامع را راستای مطامع خود و اگر بتوان کسی را از داشته‌های اصلی و مسبوق به سابقه جدا کرد و به چیزهای جدید متمایل کرد او را از حالت قبلی کشته و در حالت جدید و موقعیت دلخواه خود قرار دادن می‌تواند باشد، مانند تغییر و جایگزینی فرهنگ، اعتقادات، زبان، و غیره. امروزه جنگ نرم‌افزاری و هوشمند یعنی جنگ فکری یا به همان عبارت مشهور هانتینگتون جنگ تمدن‌ها یا به عبارت ساده تر توسعه سلطه طلبی و خوی استثماری یا برده داری نوین بدون اینکه گلوله‌ای شلیک یا خونی ریخته شود و حتی سرزمینی بصورت فیزیکی اشغال شود. کافی هست در شبکه داده‌ها و اطلاعات دولتی نفوذ کرد یا با استفاده از هوش مصنوعی توانمندی‌های دولت‌ها را شناسایی و در مسیر دیگری هدایت نمود. روش سلطه‌گری در تضارب شبکه‌ای می‌تواند به صورت تولیدی یا تحریری باشد. تولید نرم‌افزارها با استفاده از هوش مصنوعی برای مقابله با تفکرات جدید یا تحریر شبکه از راه‌هایی همچون فیلترینگ و غیره. از طریق تهاجم نرم به مبانی فکری و نظری یک کشور در فضای مجاری می‌توان یک جنگ هوشمندانه تمام عیار به راه انداخت. امروزه بازیگران غیر دولتی به راحتی می‌تواند با نفوذ در حریم عرصه‌های افراد و مبارزان اطلاعاتی نسبت به تغییر ذائقه افراد اقدام و فرهنگ عامه را تحت سلطه خود در بیاورند، اقتصاد را بیمار یا ناکارآمد و سبب گسترش بی‌کاری در جوامع شوند. بازیگران غیر دولتی امروز گاهی در عرصه بین‌المللی در سایه تصمیم ساز اصلی عرصه بین‌المللی هستند. سلطه خاموش و بی‌سر و صدای بازیگران غیر دولتی خطر جدی جوامع بشری هست که در صورت عدم کنترل می‌تواند اثرات منفی و خطرات جدی را برای جوامع بشری به بار آورد.

اما نظر دوم خصوص اینکه آیا دسترسی به اطلاعات بخصوص از طریق هوش مصنوعی امروزه به خودی خود می‌تواند قدرت محسوب شود؟ تقریباً چند ماه پیش وقتی جریانات مربوط به مقتدی صدر با ارتش آمریکا درگیر شده بودند یک خبر بر روی سایت خبرگزاری‌ها قرار گرفت که به ظاهر همانند دیگر خبرها بود. خبر از این قرار بود یک هلی‌کوپتر آمریکایی پس از نشستن روی بام خانه رئیس دفتر مقتدی صدر وی را دستگیر کرده و با خود به بغداد عودت دادند. چنانکه گفتیم ظاهر خبر چیز خاصی

۱- برخورد تمدن‌ها یا جنگ تمدن‌ها تئوری مطرح شده توسط متخصص علوم سیاسی ساموئل هانتینگتون می‌باشد که مطابق این تئوری پس از پایان جنگ سرد فرهنگ و هویت مذهبی سرچشمه همه درگیری‌ها خواهد بود.

ندارد لیکن تصور کنید اطلاعات چقدر دقیق و کانالیزه شده بود که هلی کوپتر آمریکایی می‌داند در کدام نقطه عراق، در کدام شهر، در کدام محله و در کدام خیابان و کوچه و خانه فرود آید تا شخص مورد نظر را دستگیر کنند (حسنی، ۱۳۸۶: ۵). یا ترور داشمندهای ایران یعنی شهید محسن فخری زاده^۱ با استفاده از هوش مصنوعی توسط گروه‌های تروریستی نمونه دیگری از استفاده از هوش مصنوعی برای سلطه جوئی هست. امروزه استفاده از رسانه‌های اجتماعی با استفاده از فنآوری هوش مصنوعی توسط بازیگران غیر دولتی بخصوص گروه‌های تروریستی چالش بزرگی برای دولت‌ها است، زیرا آنها می‌توانند تأثیرات آن و فعالیت‌های تروریستی خود را به سرعت گسترش دهند. علاوه بر این، گروه‌های تروریستی می‌توانند همدردی مردم را به دست آورند و در عین حال ترس عظیمی را در میان جوامع ایجاد کنند.

روش‌شناسی پژوهش

از آنجایی که این مقاله به دنبال تبیین عملکرد بازیگران غیردولتی در جوامع بشری در پرتو هوش مصنوعی می‌باشد، لذا از ماهیت کاربردی برخوردار است. انتخاب و روش انجام هر پژوهشی مبتنی بر سؤال و هدف آن می‌باشد. لذا روش مناسب برای این مقاله روش تحلیل کیفی (تحلیل مضمون) تعیین گردید.

روش گردآوری اطلاعات

طرح‌های پژوهشی توصیفی تحلیلی با ماهیت کاربردی، براساس تحقیق کتابخانه‌ای است، در این مقاله اطلاعات و مواد اولیه به روش کتابخانه‌ای با مطالعه متون فارسی و انگلیسی خصوصاً بازیگران غیر دولتی و هوش مصنوعی گردآوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

تهیه منابع مرتبط با موضوع پژوهش

برای تهیه کتاب‌های مرتبط با موضوع مقاله به کتابخانه مرکزی آستان قدس مراجع نموده و مطالب مربوطه فیش برداری و جمع‌آوری گردید. هم‌چنین جهت دانلود مقالات علمی، پایان‌نامه، رساله‌ها، قطعنامه‌ها سازمان ملل متحد، گزارشات کمیسیون‌های حقوق بشر، گزارشات کمیساریای عالی حقوق بشر و... به صفحه سایت‌های معتبر و مرتبط و مجلات مراجعه شد. سپس آنها با کلید واژه‌های مرتبط را دانلود نموده و سعی

۱ - محسن فخری‌زاده مهابادی (۱ فروردین ۱۳۴۰ - ۷ آذر ۱۳۹۹) معاون وزیر دفاع جمهوری اسلامی ایران و سردار سپاه پاسداران انقلاب اسلامی بود. او در حالی که ریاست سازمان پژوهش‌های نوین دفاعی را برعهده داشت، در ۷ آذر ۱۳۹۹ ترور شد و در پی شدت جراحات در بیمارستان درگذشت.

شد مقاله‌های و گزارشات، قطعنامه‌های انتخاب گردد که جدید بوده و حداقل دو کلید واژه مرتبط را در برداشته باشند. سپس این منابع اطلاعاتی با دقت مطالعه شده و نکات مهم آن را با ذکر منبع یادداشت شد.

ابزار گردآوری اطلاعات

تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و تحلیل متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند که در این مقاله از این روش بهره گرفته شده است.

روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها

تحلیل مضمون، طیف گسترده‌ای از روش‌ها و فنون را در بر می‌گیرد. در فرایند تحلیل مضمون با توجه به اهداف و سؤالات مقاله می‌توان از روش‌های تحلیلی مناسب آن استفاده کرد. روش کاربردی مناسب در تحلیل مضمون (که گاهی روش‌های جایگزین تحلیل مضمون نیز مطرح می‌شوند) معرفی می‌شود. تحقیقات توصیفی هم جنبه کاربردی دارد و هم جنبه بنیادی. در بعد کاربردی از نتایج در تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی استفاده می‌شود و در بعد بنیادی یا مبنایی به کشف حقایق و واقعیت‌های جهان خلقت می‌پردازد. در مقاله حاضر از نرم‌افزار اکسل و اس پی اس اس که ابزارهای قدرتمندی را جهت تحلیل داده‌ها و بررسی روابط میان مضامین در اختیار قرار می‌دهد، استفاده شده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

پدیده سلطه جوئی قدمت دیرینه دارد. بطوریکه که تا صدهای اخیر این دولت بودند که با جنگ و تهاجم و یا استفاده از سایر ابزارهای قدرت در صدد توسعه سلطه خود در عرصه‌های بین‌المللی بودند لکن در دهه‌های اخیر این توازن قدرت طلبی و سلطه جوئی از دولت‌ها به نفع بازیگران غیر دولتی تغییر کرده به نحوی که حتی در داخل جوامع برخی بازیگران غیر دولتی به دنبال تسط بر دولت‌ها هستند و هر روز به دامنه فشار خود برای سلطه بیشتر اضافه می‌کنند. هر چند نباید از همیاری و همکاری اغلب بازیگران غیر دولتی برای عمران، توسعه، صلح و ارتقاء امنیت دولت‌ها از قبیل کمیته امداد امام خمینی (ره) و مواکب خدمتی در داخل کشور و فعالیت خیریه‌ها در عرصه بین‌المللی غافل شد. بر مقابل برخی از بازیگران غیر دولتی انحرافی و افراطی از قبیل داعش، القاعده و... که با فعالیت‌های خود چالش‌های جدی برای دولت‌ها ایجاد کرده‌اند. استفاده از فن‌آورهای جدید بخصوص هوش

^۱Braun & Clarke

^۲ SPSS.

مصنوعی توسط آنها روند سلطه طلبی را سرعت بخشیده بنحوی که گاهی با استفاده از هوش مصنوعی و نفوذ در حریم خصوصی افراد و دولت‌ها و یا استفاده از این ابزار برای حذف فیزیکی یا معنوی مخالفین خود بهره می‌جویند. ایجاد فضای غبارآود بخصوص در هنگام انتخابات توسط این گروه‌ها و یا متشنج کردن بازارهای تجاری از طریق فضای مجازی نمونه‌ای از توسعه سلطه طلبی این گروه‌ها برای دستیابی به مطامع و منافع خود می‌باشد. یا فارغ از این موارد گروه‌های که تنها به دنبال منافع و مطامع خود هستند و ضرر و زیان مردم نگرانی آخر آنها هست که کارتل‌های توزیع مواد مخد بخصوص توسط پهباده‌ها از این گونه هستند. لذا کنترل و نظارت مستمر و مفید و توامند سازی خود برای مقابله با توطئه‌های بازیگران غیر دولتی در عرصه داخلی و همکاری در عرصه‌های بین المللی هم در جهت مبارزه با زیاده خواهی و سلطه‌گری آنها و تدوین و به روز رسانی مقررات حاکم بر استفاده از هوش مصنوعی توسط بازیگران غیر دولتی می‌تواند در کاهش خطرات آن مؤثر باشد.

در اخر چند راهکار برای جلوگیری از سلطه طلبی بی رویه بازیگران غیر دولتی از طریق دستیابی به فنآوری های هوش مصنوعی پیشنهاد می گردد:

- ۱- ایجاد هنجارها و اصول راهنما در مورد دخالت بازیگران غیر دولتی در استفاده از فنآوری های نوین مبتنی بر هوش مصنوعی، توصیه می شود.
- ۲- ایجاد و همسان سازی قواعد بین المللی و داخلی در راستای تعریف چارچوب های قانونی فعالیت های بازیگران غیر دولتی به منظور جلوگیری از سلطه طلبی.
- ۳- تعریف دسترسی های بازیگران غیر دولتی به فنآوری های هوش مصنوعی در چارچوب های حقوق بشر.

منابع

الف- فارسی

- هنری کیسینجر و همکاران، ترجمه: علی‌علی پناهی (۲۰۲۱)، «عصر هوش مصنوعی و آینده ما انسان‌ها، تهران»، *انتشارات ذهن آویز*، ص ۶۷.
- محسن محبی، «حقوق بین‌الملل و بازیگران غیر دولتی»، *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، (شماره ۴۱)، سال ۹۶، ص ۹۲.
- زرنشان شهرام (۱۳۹۱)، «شکل‌گیری قاعده عرفی در حقوق بین‌الملل؛ ارزیابی امکان نقش‌آفرینی بازیگران غیردولتی»، *مجله حقوق بین‌الملل، نشریه مرکز امور حقوقی بین‌المللی ریاست جمهوری*، تهران، ص ۷۶.
- قادری روح‌الله (۱۳۸۷ بهار)، «تحول در نقش بازیگران دولتی و غیردولتی از منظر حقوق بین‌الملل»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال یازدهم، شماره اول، شماره مسلسل ۳۹، تهران، ص ۱۷۷.
- ایمان الیا سیان (۱۴۰۱)، «هوش مصنوعی و ماشین یادگیری»، تهران، *انتشارات نشر الکترونیک و انتشار کتاب سبز*، ص ۳.
- علی عباسی (۱۴۰۱)، «کاربردهای نوین هوش مصنوعی»، تهران، *انتشارات نشر الکترونیک و انتشار کتاب سبز*، ص ۴۵.
- محمد شعبی (۱۴۰۰)، «مقدمه بر آموزش برنامه‌نویسی مصنوعی»، تهران، *انتشارات نشر الکترونیک و انتشار کتاب سبز*، ص ۱۰۳.
- محمدرضا کنوی زاده (۱۴۰۱)، «اصلاح نژاد با هوش مصنوعی»، تهران، *انتشارات نشر الکترونیک و انتشار کتاب سبز*.
- سهراب جلوه‌گر، (۱۳۹۸)، «هوش مصنوعی»، تهران، *انتشارات نشر الکترونیک و انتشار کتاب سبز*.
- محمدرضا کنوی زاده، (۱۴۰۱)، «هوش مصنوعی در مقابل هوش انسان»، تهران، *انتشارات*

نشر الکترونیک و انتشار کتاب سبز.

- پاون دوگال، مترجم: علی و معین غلامعلی پور، (۱۳۹۸)، «ایتر نت اشیاء، هوش مصنوعی و چالش‌های حقوقی پیش رو»، تهران، انتشارات جنگل.
- استورات جی . راسل، پیتر نورویک، مترجم: سعید راحتی، (۱۳۹۴)، «رویکردی نوین در هوش مصنوعی»، مشهد، نشر دانشگاه صنعتی سجاد مشهد.
- نوشته ماریا بائو و مارلین جیا و آدالین ژانو، مترجم: محمد حسین رئیسی و همکاران (۱۳۹۹)، «هوش مصنوعی کاربردی برای رهبران کسب و کار جهان»، تهران، نشر بازاریابی.

بازاریابی.

- محمدحسین محمدی (۱۳۹۵)، «مقاله سیر تحول مفهومی حقوق بشر (از ابتدا تا قرن حاضر)»، تهران، مجله تخصص روابط بین الملل.
- سیده لطیفه حسینی (۱۳۹۳)، «آشنایی با مفاهیم حقوق عمومی بررسی مفهوم (حقوق بشر)»، تهران انتشارات دفتر مطالعات نظام سازی اسلامی.
- حمیدرضا اصلانی، (۱۳۸۴)، «حقوق فناوری اطلاعات»، تهران، نشر میزان.
- سید قاسم زمانی - مهناز بهراملو، (۱۳۸۵)، «حقوق بشر و اینترنت»، تهران، انتشارات خرسندی.
- کریستان تاموشات، ترجمه: حسین شریفی طراز کوهی، (۱۳۸۶)، «حقوق بشر»، تهران، انتشارات نشر میزان.

- رویا و کاظم معتمد نژاد، (۱۳۸۶)، «حقوق اطلاعات»، تهران، انتشارات دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.

- سیده لطیفه حسینی (۱۳۹۳)، «آشنایی با مفاهیم حقوق عمومی بررسی مفهوم حقوق بشر»، تهران، پژوهشکده شورای نگهبان.

- سعید عطار زاده - جلال انصاری (۱۳۹۸)، «مقاله بازپژوهی مفهوم مسئولیت کیفری هوش مصنوعی (مطالعات خودروهای خودران) در حقوق اسلام، ایران، آمریکا و آلمان»، فصلنامه پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، (سال ششم، شماره چهارم)، صص ۵۵-۸۶.

- محسن محبی (۱۳۹۶)، «حقوق بین الملل و بازیگران غیر دولتی»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، (شماره ۴۱).

- سخنرانی دکتر سید قاسم زمانی، سال (۱۳۹۷)، «مجموعه مقالات همایش بین المللی نقش

بازیگران غیر دولتی در تهدید علیه صلح و امنیت مطلقه‌ای و بین‌المللی»، تهران، نشر موسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش.

ب- انگلیسی

- Ali Zeinodiny(1401)，“ Energy Storage System And Artificial Intelligence ”، *Electronic publication and publication of Sabz book* ،pp،89-91.
- Albert Chun-Chen Liu(2022)，“ Understanding Artificial Intelligence Fundamentals and ApplicationsOscar Ming Kin Law” ،*Kneron Inc* ، pp97-98.
- Vincent C. Müller(2014) “Risks of general artificial intelligence” ،*Journal of Experimental & Theoretical Artificial Intelligence* ،pp397-301.
- NÉSTOR DUCH-BROWN and Partners،(2022)，“ MARKET POWER AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE WORK ON ONLINE LABOUR MARKETS” ، *Joint Research Centre - European Commission* ، p35.
- Michael O’Flaherty،(2022) “Bias in Algorithms – Artificial Intelligence and Discrimination” ، *Publications Office of the European Union* p67-69.
- Gabriel Hallevy(2015)，“Liability for Crimes Involving Artificial Intelligence Systems” ، *Ono Academic College* ، p18.
- Zoltán Somogyi Antwerp،(2021)“ ،The Application of Artificial Intelligence” ،*Springer Cham* ،p10.
- Andreas Kaplan(2021)，“AI for Everyone” ،*University of Westminster Press* ، p108.
- Stuart J. Russell and Peter Norvig(1995) ، “ Artificial Intelligence A Modern Approach ” ،*Publisher: Alan Apt* ، p 8.
- Aji Widiatmaja and Fajria Hasta Rizqi(2019) ، “The Rise of Non-State Actors in Globalization and Democratization Era: Terrorist Group versus State Actors، Kelompok Studi Mahasiswa Pengkaji” ،*Masalah Internasional‘Jurnal Sentris KSMPMI Vol،p55.*
- Issued by Office of the High Commissioner for Human Rights(2021) ، “Digital privacy”A/HRC/،*31/48 at:https://www-ohchr-*

org.translate.google/en/calls-for-input/2021/right-privacy-digital-age-report-2021.

- Sarah Cripps(۲۰۲۱) “DEMOCRATIZING H ARM: ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE H ANDS O F N O N S TATE ACTORSS”pp۶-۷،at: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2021/11/FP_20211122_ai_nonstate_actors_kreps.pdf.
- Jim Garamone(2020)، “Esper Sees Iron Dome Missile Defense System” ،p۳ ،at: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/2400629/esper-sees-iron-dome-missile-defense-system-in-tel-aviv/>.